

АНОТАЦІЯ

Мельник В.С. Міжнародно-правове регулювання експлуатації Суецького та Панамського каналів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право». – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретичних і практичних питань створення та експлуатації міжнародних морських каналів, а також розробки та впровадження правової основи діяльності управляючих компаній. На підставі аналізу наукової літератури і правових актів досліджено зародження та еволюцію правового регулювання експлуатації Суецького і Панамського каналів, їх правовий режим і статус крізь призму відповідності міжнародним стандартам і вимогам попиту на послуги, забезпечення безпеки судноплавства, дії національного суверенітету.

Здійснено міжнародно-правову характеристику статусу та режимів досліджуваних каналів. У роботі відзначено еволюцію правового статусу Суецького і Панамського каналів, виходячи з модернізації підходів до правового регулювання їх експлуатації, екстериторіальної морської зони. Загалом дисертація є комплексним дослідженням, в якому вперше відображено цілісний процес формування правової основи статусу і режимів Суецького та Панамського каналів з часів колоніалізму та визволення країн з колоніальної залежності; простежено розвиток ідеї міжнародного каналу у доктрині міжнародного права, зокрема втілення у життя ідеї концесії каналу, при цьому висвітлено генезу поглядів на систему управління каналами, від зовнішнього управління до повного переходу під національну юрисдикцію.

Сформульовано низку нових для теорії міжнародного права ідей, висновків та рекомендацій. Запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у ґрунтовному дослідженні основних тенденцій, закономірностей та особливостей правового врегулювання діяльності міжнародних морських каналів. Так, обґрунтовано нові підходи до

періодизації правового регулювання експлуатації міжнародних каналів, виходячи із зміни систем міжнародних відносин, пріоритетних напрямів співробітництва їх учасників. При цьому удосконалено підходи до правового аналізу правосуб'єктності у міжнародному морському праві, а також стосовно використання морських шляхів сполучення і їх основних складових.

У дослідженні охарактеризовано такі питання як: правові засади будівництва судноплавних Суецького і Панамського каналів; становлення та еволюція їх міжнародно-правового статусу та режимів, їх удосконалення після Другої світової війни; основні види визнання, правові основи націоналізації Суецького каналу та її оформлення; розвиток міжнародної системи управління Суецьким та Панамським каналами, зокрема, утворення Загальної компанії Суецького каналу, правові основи управління Суецьким каналом в умовах незалежності Єгипту, система управління Панамським каналом.

Особливо звернуто увагу на міжнародно-правове регулювання експлуатації досліджуваних каналів. Здійснено аналіз рішення Константинопольської комісії з обміру суден 1873 р.; Правил, що регламентують діяльність і експлуатацію Суецького каналу 1901 р., Правил плавання в Суецькому каналі 1935 р., Закону №161/59 про лоцманську проводку в порту Суец Арабської Республіки Єгипет. Міжнародний статус каналу був затверджений Конвенцією щодо забезпечення вільного плавання Суецьким каналом від 29 жовтня 1888 р., яку можна вважати першим міжнародним договором про створення демілітаризованої зони.

У роботі відзначено, що перші кроки у напрямі нормативного врегулювання взаємин метрополії – колонії/домініону все ще містили істотні риси правового атавізму, зумовивши боротьбу за скасування чи перегляд таких актів. 7 березня 1949 р. було укладено конвенцію між єгипетським урядом і «Загальною компанією морського Суецького каналу», яка передбачала обов'язкове залучення в компанію на всіх рівнях її діяльності єгиптян, розбудову інфраструктури комплексу каналу, вирішення питань, що стосуються статусу робітників тощо. Проте виконувалися норми цієї конвенції компанією незадовільно. Криза, що спалахнула після націоналізації каналу

(планувалося, що управління службами руху Суецьким каналом буде здійснюватися незалежним органом, який має права юридичної особи і що буде пов'язаним з міністерством торгівлі), вперше продемонструвала значення і вплив новоствореної глобальної міжнародної організації – ООН, що дозволило узгодити позиції геополітичних суперників – США та СРСР і не дати змоги розпалити регіональний збройний конфлікт.

Підкреслено, що базовим документом щодо статусу та режиму, насамперед, подальшого управління каналом в умовах незалежності Єгипту став Декрет від 26 липня 1956 р. Організація Суецького каналу перетворилась на самостійну юридичну особу, зумовивши цікавий прецедент, а саме трактування майна організації як приватного.

У свою чергу, міжнародно-правові основи регулювання експлуатації Панамського каналу було закладено договором Клейтона – Бульвера, підписаним між США та Великобританією у 1850 р., договором Гей – Паунсфорта (1903 р.), Панамо-Американським договорами (1936, 1977 рр.).

Відзначено, що правила обмірювання суден стали винятково технічними документами, які склались з огляду на світовий досвід, традиції, правила та технічні особливості як суден, так і каналів. Основоположними міжнародними нормативно-правовими актами тут можна вважати рішення Константинопольської міжнародної комісії 1873 р., Правила для плавання Суецьким каналом від 4 листопада 1901 р., Правила обмірювання 1904 р. Розвиток хімічної промисловості, істотне збільшення перевезень нафти та нафтопродуктів, а також досвід Першої світової війни, коли значну частину військових припасів було перевезено через Суецький канал, викликало потребу в спеціальному врегулюванні, що нашло своє відображення в Правилах 1935 р., де судна з таким вантажем виділені в окрему групу.

Ситуацію навколо ж Панамського каналу, на перший погляд, можна вважати дзеркальним відображенням ситуації у Суеці. Однак, насамперед було визначено суттєві відмінності, з огляду на низку міжнародно-правових характеристик. Так, економічні інтереси США обумовили їх зацікавленість у правосуб'єктності Панами, спричинили всебічну підтримку її суверенітету. Це

безпосередньо вплинуло і на міжнародно-правовий статус Панамського каналу. В основоположних документах, що регламентували специфіку його експлуатації, хоч лише спочатку і формально, але враховували і національні інтереси Панами, своєю чергою, захищаючи і інтереси США.

Зроблено висновок, що боротьба за повернення під національну юрисдикцію Суецького і Панамського каналів, маючи концептуальні спільні риси, мала й істотні відмінності, що знайшло своє відображення як у гостроті боротьби за зміну їх правового статусу, так і у позиціях конфліктуючих сторін, забезпеченні безпеки та надійності судноплавства ними під час перебігу конфліктів, його відновлення по закінченні цих конфліктів.

З огляду на значення міжнародного каналу для всієї світової торгівлі стала очевидною неможливість монопольного розпорядження Суецьким каналом ще від часу його проєктування. З'ясовано, що така ситуація зумовила науковий доробок у доктрині міжнародного права, спрямований на механізми контролю та водночас компромісні механізми вирішення конфліктів, гарантовані і передбачені відповідними міжнародно-правовими актами. Авторкою відзначено, що саме тоді було започатковано принцип поєднання міжнародного та приватного права при регулюванні забезпечення свободи і безпеки судноплавства, що і донині залишається ефективним інструментом розв'язання правових та політичних колізій. Вдалий прецедент було використано і при формуванні нормативно-правової бази забезпечення функціонування Панамського каналу.

Обґрунтовано принципи переходу міжнародного об'єкта під національну юрисдикцію, а також інституційну характеристику міжнародного морського каналу, як такого. Відзначено, що основою вдалого вирішення міжнародного конфлікту стало національне законодавство, наприклад, стосовно Суецького каналу – французьке, що використовувалось, зважаючи на відсутність відповідних норм у законодавстві Єгипту. Здійснено оцінку ефективності сформованої практики розробки правових актів, що регламентують експлуатацію Суецького каналу відповідними органами управління, які

складаються з представників зацікавлених сторін, яка призначається адміністрації Суецького каналу.

Таким чином, розроблено комплексний підхід до вивчення питань, пов'язаних з міжнародно значущими шляхами сполучення, міжнародно-правовим регулюванням експлуатації Суецького і Панамського каналів, що покликаний збагатити існуючі наукові концепції, у першу чергу, обґрунтовуючи використання правового прецеденту. Аргументовано необхідність подальшого вдосконалення як інституційної, так і нормативно-правової бази системи управління міжнародними каналами.

Отримані наукові результати мають теоретичне й практичне значення, можуть бути використані у: правотворчому та правозастосовному процесі – для вдосконалення організаційно-правових засад експлуатації морських споруд; науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для подальших наукових досліджень, розширення методологічної основи, джерельної бази науки міжнародного права; при вивченні міжнародної нормотворчої діяльності, правових основ діяльності міжнародних, державних органів і господарюючих суб'єктів; в освітньому процесі – для удосконалення навчально-методичного забезпечення та викладання курсів «Міжнародне право», «Міжнародне публічне право», «Міжнародне морське право», «Теорія міжнародних відносин», «Історія міжнародних відносин».

***Ключові слова:** Суецький канал, Панамський канал, експлуатація, міжнародно-правове регулювання, морська зона, міжнародне морське право*

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Мельник В. Еволюція міжнародно-правового статусу Суецького каналу після Другої світової війни. *Наука і правоохорона*. 2019. № 4. С. 29 – 38.
2. Мельник В. Започаткування концесії з будівництва Суецького каналу Актом 1854 р. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право*. 2019. Вип. 17. С. 99 – 105.
3. Мельник В. Принципы деятельности Суэцкого канала в международно-правовых документах конца XIX – начала XX века. *Legea și viața*. 2019. № 11/2. November. S. 83 – 86. (Молдова)
4. Melnyk V. Legal principles of nationalization of the Suez channel and her registration. *Visegrad journal on human rights*. Visegrad, 2020. № 1. P. 185 – 191. (Словаччина)
5. Мельник В. Правове регулювання експлуатації Суецького каналу: Закон № 161/59 «Про лоцманську проводку в порту Суец Арабської Республіки Єгипет». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. № 62. С. 112 – 117.
6. Мельник В. Міжнародно-правове регулювання системи управління Панамським каналом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 3. С. 203 – 212.
7. Мельник В. Становлення міжнародно-правового статусу Суецького та Панамського каналів у XIX столітті. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. № 3 (35) 2020. С. 34-40.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Мельник В. Конвенція щодо забезпечення вільного плавання по Суецькому каналу 1888 р.: підписання та ухвали. *Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 вересня 2018 р.)* / [за ред. Г. О. Ульянової; уклад.: О. В. Дикий, Ю. Д. Батан]; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Од.: Гельветика, 2018. С. 123 – 126.

9. Мельник В. Правові основи організації діяльності Панамським каналом на сучасному етапі розвитку. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-15 лютого 2020 р.) Львів, 2020. С. 103 – 108.

10. Мельник В. Створення Суецького та Панамського каналів як важливий індикатор розвитку світової економіки і права. *Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Вінниця, 25 грудня 2019 р.) Том 1.: Право. Вінниця, 2019. С. 22 – 25.

11. Мельник В. Міжнародно-правовий статус Панамського каналу у XIX ст. *Наука та освіта*: зб. праць XV Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті Вілена Петровича Ройзмана, (м. Хайдусобосло, Угорщина, 4–11 січня 2021 р.). Хм.: ХНУ, 2020. С. 103 – 105.